
Domagoj Runje
KNJIGA OTKRIVENJA KAO NADAHNUĆE
ZA REDOVNIČKI ŽIVOT

Uvod

84

Premda su neke slike i izrazi iz knjige Otkrivenja uobičajeni u svakidašnjem govoru,¹ ipak ta biblijska knjiga ne spada u omiljeno duhovno štivo kršćanskih vjernika, pa čak ni onih redovničkoga staleža. Jedan od glavnih razloga sigurno se krije i u njezinu šifriranom jeziku, koji nije otprve razumljiv današnjem čitatelju. Knjiga Otkrivenja, naime, rado govori u slikama koje nisu uvijek povezane u jednu logičnu cjelinu, nego su slojevito nazidane jedna na drugu. Stoga se jedino iščitavajući pojedine tekstove sloj po sloj može otkrivati višestrukost njihovih poruka. Pri tome ne malu ulogu ima i životno stanje čitatelja, jer višeznačnost koja se nalazi u jednome tekstu dobiva svoj konkretni smisao tek onda kada čitatelj u dotičnom tekstu (a to posebno vrijedi za svete tekstove) može pronaći poruku za vlastiti život.

U ovom razmišljanju pokušat ćemo iščitati neke slike iz knjige Otkrivenja polazeći iz životnoga stanja jedne redovničke osobe. U tom pokušaju odmah se pojavljuje pitanje opravdanosti takva pristupa knjizi koja je napisana u vrijeme kada u Crkvi uopće nisu postojali oni oblici redovničkog života kakvi su se pojavili tijekom njezine kasnije povijesti i kakvi postoje danas. No, jedno od bitnih svojstava spomenute slojevitosti svetopisamskih tekstova jest upravo u tome da oni nemaju značenje samo za svoje prvotne naslovnike, nego i za sve naraštaje vjerničke zajednice koja ih prihvaća kao božansku objavu. Za knjigu Otkrivenja to vrijedi na poseban način jer je ona svojim sadržajem i porukom okrenuta budućnosti, i to onoj konačnoj, da bi onda iz te konačnosti gledala i utjecala na sadašnjost

¹ Već same riječi “apokalipsa” i “apokaliptično” upotrebljavaju se u svagdanjem govoru kada je riječ o prirodnim ili drugim katastrofama.

svojih čitatelja. Drugim riječima, u knjizi Otkrivenja pronalazimo elemente one eshatološke utemeljenosti koja se rado povezuje s redovničkim načinom života. Tako koncilski dokument *Perfectae caritatis* o prilagođenoj obnovi redovničkog života već u svom uvodnom dijelu govori kako se život po evanđeoskim savjetima, tj. redovnički život, pojavljuje kao “sjajan znak nebeskog kraljevstva” te kako je “divna raznolikost redovničkih zajednica” mnogo pridonijela tome da se Crkva “pojavi poput Zaručnice koja je nakićena za svojega Zaručnika” (usp. Otk 21,2). Ta slika, kao što vidimo, uzeta je upravo iz knjige Otkrivenja, te stoji na liniji razumijevanja redovničkog života kao eshatološkog znaka budućeg kraljevstva.

Uz tu ‘apokaliptičnu’ sliku s kraja knjige Otkrivenja koja upućuje na konačnu stvarnost čini se vrijednim spomenuti i prvo viđenje koje vidjelac Ivan ima u ovoj knjizi, a odnosi se na povijesnu i zemaljsku stvarnost Crkve u cjelini i u svim njezinim segmentima. Radi se o viđenju lika Sina čovječjeg koji stoji posred sedam zlatnih svijećnjaka (Otk 1, 12-20), a koje u tumačenju same knjige Otkrivenja ima važno ekleziološko-kristološko značenje. Naime, sedam svijećnjaka koji predstavljaju sedam crkava uzeti kao cjelina označuju prema simbolici broja sedam sveopću Crkvu, dok se svaki pojedini svijećnjak odnosi na njezine pojedine segmente tj. različite oblike ostvarenja crkvenog zajedništva. Sedam poimence nabrojanih crkava u knjizi Otkrivenja određeno je doduše svojim geografskim smještajem, no time je, rečeno suvremenim crkvenim rječnikom, zapravo samo istaknuta važnost mjesne Crkve u kojoj se konkretno ostvaruje život i djelovanje svake zajednice vjernika pa tako i redovničkih zajednica.

No što se tiče strukture sveopće Crkve redovništvo ima poseban karakter. Iako se redovnički život ostvaruje u okviru određene mjesne Crkve, njegova kanonska struktura nadilazi geografske granice te na svoj način biva živim znakom univerzalnosti i katoliciteta Crkve. To isto može se primijeniti i na hijerarhijsko ustrojstvo Crkve. Dok s jedne strane redovništvo u strogom smislu ne spada na hijerarhijsku strukturu Crkve, s druge je strane u potpunosti prožima zbog toga što je redovnički život u svojim raznolikim oblicima ostvariv i klericima i neklericima, i muškarcima i ženama.

Tako već u prvom viđenju iz knjige Otkrivenja otkrivamo elemente koji se mogu primijeniti na redovnički život, a u nastavku

ovog razmišljanja zaustavit ćemo se na nekim tekstovima koji nam osvjetljaju četiri temeljne vrednote redovničkog života. Prve tri odnose se na tri redovnička zavjeta – čistoću, poslušnost, siromaštvo, a četvrta je život u zajednici.

1. ZAVJET ČISTOĆE

Kada u knjizi Otkrivenja tražimo tekstove koje bi se mogli povezati s redovničkim zavjetom čistoće, vjerojatno nam najprije padne na pamet onih sto četrdeset i četiri tisuće djevaca koji *prate Jaganjca kamo god pođe* (14,4). Bez sumnje, ta slika neizostavna je kad je riječ o ovoj temi. Za sto četrdeset tisuća otkupljenih (12 x 12 x 1000), što simbolički označuje veliko mnoštvo koristi se slika onih koji su živeći djevičanski svu svoju životnu energiju uložili u nasljedovanje Krista. Naime, oni koji nasljeđuju Jaganjca kamo god pođe, nasljeđuju i njegov oblika djevičanskog života.

Međutim, premda je ta slika otkupljenih doista izričito povezana s djevičanskim oblikom života, koji u Crkvi postoji počevši od njezine Glave i Početka to jest od samoga Krista, i premda nam, kako rekosmo, ona vjerojatno prva pada na pamet, to nije prvi tekst u knjizi Otkrivenja koji se može povezati s redovničkim zavjetom čistoće. Spomenuti tekst o sto četrdeset i četiri tisuće nalazi se tek u četrnaestom poglavlju, a riječi koje možemo povezati s našom temom nalaze se već u prvoj rečenici knjige i glase: “Otkrivenje Isusa Krista: njemu ga daje Bog da on pokaže slugama svojim ono *što se ima dogoditi ubrzo*” (1, 1).

U kakvoj je vezi ta rečenica sa zavjetom čistoće postaje jasnije ako je čitamo u svjetlu 1 Kor 7, 29 - 31:

“Ovo hoću reći, braćo: Vrijeme je kratko. Odsele i koji imaju žene, neka budu kao da ih nemaju; i koji plaču, kao da ne plaču; i koji se vesele, kao da se ne vesele; i koji kupuju, kao da ne posjeduju; i koji uživaju ovaj svijet, kao da ga ne uživaju, jer - prolazi obličje ovoga svijeta.”

Kao i apostol Pavao u svojim poslanicama tako i knjiga Otkrivenja inzistira na ozbiljnosti i hitnosti svoje poruke. Više puta ponavljaju se izrazi poput ovih: “dogodit će se ubrzo” (1, 1; 22, 6); “dolazim ubrzo” (2, 16; 3, 11; 22, 7.12.20); “vrijeme je blizu” (1, 3; 22, 10). Te riječi zapravo označuju i početak i kraj knjige, te je čitatelj pozvan da čitanje započne i završi stavom neodgađanja.

Ovdje također treba naglasiti da se spomenutim izrazima (“dogodit će se ubrzo” i sl.), ne navodi neki točno određeni vremenski rok do kojeg će se sve dogoditi i koji bismo na neki način mogli izračunati. Svrha tih izraza jest da svakom pojedincu jasno poruče sljedeće: ovo što piše u knjizi koju čitaš ne smiješ primijeniti na neku daleku budućnost koja se tebe osobno ne tiče. Sve ovo tiče se upravo tebe ovdje i sada, u tvome vremenu.²

Zavjet čistoće svjedoči upravo takav stav i to zbog činjenice što se onaj koji živi u djevičanstvu ne može nadati tjelesnom potomstvu. Osobe koje imaju tjelesno potomstvo time na neki način imaju produženu zemaljsku egzistenciju, te stoga iskustvo da prestankom vlastitog života prestaje jedna zemaljska povijest ne doživljavaju potresno u onoj mjeri u kojoj ga doživljavaju čovjek ili žena bez djece. A takvo životno iskustvo ne može se živjeti u potpunoj ravnodušnosti prema Bogu, i upravo to je stav koji knjiga Otkrivenja traži od svoga čitatelja: živjeti takav oblik života koji svoj smisao, ispunjenje i budućnost ne može naći nigdje drugo osim u Bogu.

Uz taj egzistencijalni element koji zadire u pitanje sudbine pojedinca valja primijetiti da je okviru čitavoga Svetog pisma knjiga Otkrivenja funkcionira kao govor o dovršetku kategorija onoga svijeta čije je početak opisan u Knjizi Postanka. Tako, dok Knjiga Postanka govori o stvaranju neba i zemlje (Post 1,1), knjiga Otkrivenja govori o njihovu uminuću i pojavi novog neba i nove zemlje (Otk 21,1), to jest novom svijetu u kojem ipak postoji jedan kontinuitet s onim starim, a to je isti Bog i njegov narod (21, 3) tj. isti ljudi koji su rođeni od početka svijeta. Međutim, dok je prvim stvorenim ljudima Bog zapovjedio da se plode i množe te napune zemlju (usp. Post 1,28), u novom nebu i zemlju taj je proces dovršen. Smisao povijesti čovječanstva ne nalazi se u njegovu beskrajnom reproduciranju, nego u tome da svaka pojedina osoba ostvari puno zajedništvo s Bogom. Takvo osmišljenje života temelj je redovničkog poziva jednako kao i svakoga drugog oblika vjerničkog života. No redovnička posebnost sastoji se u svjesnom prihvaćanju one apokaliptičke neodgodivosti koja zavjetom čistoće na osobnoj razini živi doista blizu dovršetak ljudske povijesti.

² Usp. Klemens Stock, *L'ultima parola è di Dio. L'Apocalisse come Buona Notizia*, Edizioni ADP, Roma, 1998., str. 16.

Promotrimo sada i sliku onih sto četrdeset četiri tisuće djevaca koji idu za Jaganjcem *kamo god pođe* i pred prijestoljem mu pjevaju *novu pjesmu* (14,3).

U mentalitetu Staroga zavjeta u kojem živi i Ivan, pisac knjige Otkrivenja, svaki tip spolnog odnosa, bio dopušten ili nedopušten, onesposobljavao je, barem za određeno vrijeme, dotičnu osobu za sudjelovanje u hramskom bogoslužju. Stoga se prema knjizi Otkrivenja oni koji izabiru oblik djevičanskog života, nalaze u jednom posebnom odnosu s Bogom i Jaganjcem (koji su na istom prijestolju, v. 22, 1.3),³ budući da im njihov način života omogućuje neprekidno i savršeno bogoslužje.⁴

U konkretnom životu Crkve to se na poseban način očituje u tome što je izbor života u celibatu sastavni dio redovničkog, a u rimskom obredu i svećeničkog poziva. Ako se ta činjenica prihvaća sa sviješću o svemu što ona sa sobom nosi, te se živi s poniznom i korjenitom vjerodostojnošću, onda takav poziv u Crkvi ispunja svoju ulogu svjedočenja ne samo blizine vremena u kojem će se dogoditi ono što se mora dogoditi, nego blizine Onoga koji sjedi na prijestolju.

2. ZAVJET POSLUŠNOSTI

O poslušnosti se također govori u prvim redcima knjige Otkrivenja i pripada joj prvo od sedam blaženstava koliko ih nalazimo u ovoj knjizi:⁵ “Blago onomu koji čita i onima što

³ Ta slika važna je za nauk o Isusovu božanstvu i njegovoj istobitnosti s Ocem. Naime, Bog i Jaganjac na istom su prijestolju, i u nebeskoj liturgiji Jaganjac, za razliku od drugih bića, nikada se ne klanja pred Onim koji sjedi na prijestolju (v. npr. 4, 9 - 10), nego se *bića, starješine i sluge* klanjaju pred Jaganjcem (5, 8; 22,3). Usp. Albin Škrinjar, *Isus Sin Božji jednak Ocu u Ivanovu Otkrivenju*, u: Crkva u svijetu 18 (1983.) 1, str. 5 - 6.

⁴ Usp Ugo Vanni, *Apocalisse*, Queriniana, Brescia, 2000., str. 113.

⁵ To su: 1) Blago onomu koji čita i onima što slušaju riječi ovog proroštva te čuvaju što je u njem napisano. Jer vrijeme je blizu! (1,3); 2) Blaženi mrtvi koji umiru u Gospodinu! Da, govori Duh, neka otpočinu od svojih trudova! Jer prate ih djela njihova! (14,13); 3) Blažen onaj koji bdije i čuva haljine svoje da ne ide gol te mu se ne vidi sramota! (16,15); 4) Blago onima koji su pozvani na svadbenu gozbu Jaganjčevu! (19, 9); 5) Blažen i svet onaj tko je dionik toga prvog uskrsnuća! Nad njim druga smrt nema vlasti: oni će biti svećenici Božji i Kristovi i s njime će kraljevati tisuću godina. (20, 6); 6) Blago onomu koji čuva riječi proroštva ove knjige! (22,7); 7) Blago onima koji peru svoje haljine: imat će pravo na stablo života i na vrata će smjeti u grad! (22,14).

slušaju riječi ovog proroštva te čuvaju što je u njem napisano” (1,3).

Uz stav ozbiljnosti s obzirom na blizinu vremena poslušnost je prvi aktivni čin koji se traži od čitatelja. I samo čitanje zapravo je slušanje. Iz toga prvoga podatka jasno je u čemu se zavjet poslušnosti u svojoj biti sastoji - u upoznavanju i čuvanju Riječi. U prvom dijelu knjige to jest u pismima sedmerim crkvama upravo dominira rečenica *“Tko ima uho, neka poslušaj, što Duh govori crkvama!”* (2, 7.11.17.29.; 3.6.13.22). Osim toga, znakovito je da se u pismima sedmerim crkvama glagol *slušati* nalazi u opomenama dvjema najkritičnijim crkvama. To su “mlaka” (3,16) crkva u Laodiceji (3,20) u kojoj nema ništa dobra, a prije nje “mrtva” (3,1) crkva u Sardu (3,3) u kojoj ima tek nekolicina onih koji “ne okaljaše svojih haljina” (3,4). Ta podudarnost opomena pokazuje da su i mlakost i mrtvilo posljedica manjka slušanja Božje riječi.

Važnost slušanja izražena je i činjenicom da je Ivan bio na otoku Patmosu radi “Riječi Božje i svjedočanstva Isusova” (1,9). Tu je imao viđenja koja je zapisao, ali prije nego što je išta vidio, Ivan je čuo glas: “Zanijeh se u duhu u dan Gospodnji i začuh iza sebe jak glas, kao glas trublje” (1,10), a tek potom slijede riječi: “Što vidiš, napiši u knjigu i pošalji sedmerim crkvama...” (1,11).

Dalje se u viđenjima glagol *vidjeti* upotrebljava gotovo dva puta više nego glagol *čuti*, (cca. 50/25), ali su viđenja gotovo uvijek popraćena i ‘zvučnim efektima’. Paradoksalno, jedan je od tih efekata i šutnja: “Kad Jaganjac otvori sedmi pečat, nastaje muk na nebu oko pola sata” (8,1). Taj muk koji se događa nakon otvaranja posljednjeg pečata knjige koju je Jaganjac uzeo “iz desnice Onoga koji sjedi na prijestolju” (5,7), ipak nije prazan. On je ispunjen slušanjem molitava svetih: “I drugi jedan anđeo pristupi i sa zlatnom kadionicom stane na žrtvenik. I dano mu je mnogo kadâ da ga s molitvama svih svetih prinese na zlatni žrtvenik pred prijestoljem. I vinu se dim kadni s molitvama svetih iz ruke anđelove pred lice Božje.” (8,3 - 4).

Slušanje, dakle, prožima i nebo i zemlju te predstavlja sredstvo komunikacije koje je dostupno svima. Na koncu, Ivan sva svoja viđenja posreduje Crkvi posredstvom sluha. On je sve “čuo i vidio” (22, 8), a oni kojima se obraća mogu samo čuti. Isto tako “Duh i Zaručnica govore: ‘Dođi!’ I tko ovo čuje, neka rekne: ‘Dođi!’” (22, 17).

Imajući sve to na umu, možemo reći da se u aktualnom životu Crkve redovnička poslušnost ne sastoji samo u pokornosti starješinama (premda nema sumnje da i njih treba slušati), nego i u svjedočanstvu oslušivanja onoga što Duh govori zajednici.⁶ To oslušivanje, kako piše na samom početku knjige Otkrivenja, uključuje čitanje, to jest upoznavanje Riječi. U konkretnom životu Crkve, to znači da redovnici svoje služenje Božjem narodu ostvaruju i kao poslužitelji Riječi o čemu nam lijepo govori sv. Franjo Asiški u rečenici: “Budući da sam sluga svih, dužan sam svima služiti i donositi miomirisne riječi Gospodina našega” (Pismo vjernicima II, 2).

3. SIROMAŠTVO

Riječ *siromaštvo* prvi se put pojavljuje u pismu crkvi u Smirni:

“I anđelu Crkve u Smirni napiši: ‘Ovo govori *Prvi i Posljednji*, Onaj koji bijaše mrtav i oživje: Znam tvoju nevolju i siromaštvo - ali ti si bogat! - i pogrde od onih koji se nazivaju Židovima, a nisu, nego su sinagoga Sotonina. Ne boj se onoga što ti je trpjeti! Evo, Sotona, će neke od vas baciti u tamnicu da budete *iskušani*. Bit ćete u nevolji *deset dana*. Budi vjeran do smrti i dat ću ti vijenac života” (2,8 - 10).

Drugi put, u sasvim drugom kontekstu i značenju, o siromaštvu piše u pismu crkvi u Laodiceji:

“Govoriš: ‘Bogat sam, obogatih se, ništa mi ne treba!’ A ne znaš da si nevolja i bijeda, i siromah,⁷ i slijep, i gol” (3, 17).

Ta dva teksta jasno govore da se siromaštvo i bogatstvo dovode u odnos s Bogom. Siromašna crkva u Smirni bogata je u Božjim očima, a bogata crkva u Laodiceji zapravo je bijedna i tek se treba obogatiti. Isus joj poručuje: “kupi od mene zlata u vatri žežena da se obogatiš...” (3, 18). Drugim riječima, istinsko se bogatstvo stječe tek kad se podvrgne kušnji, te je bogat onaj koji se obogati pravim vrijednostima.

Na tu usporedbu iz prvog dijela knjige možemo nadovezati jednu iz drugoga dijela. Sjetimo se opet onih sto četrdeset četiri tisuće koji se pojavljuju u četrnaestom poglavlju knjige. Tko su

⁶ Usp. KONGREGACIJA ZA USTANOVE POSVEĆENOG ŽIVOTA I DRUŽBE APOSTOLSKOG ŽIVOTA, *Služenje autoriteta i posluh. Faciem tuam, Domine, requiram*, Zagreb, 2008., str. 20. gdje se poziva na Otk 2,7.

⁷ U prijevodu Duda – Fućak stoji riječ ‘ubog’.

oni i kako se zovu? Knjiga Otkrivenja ne navodi njihovih imena, nego kaže da im je “na čelima napisano ime njegovo (Jaganjčevo) i ime Oca njegova!” (14,1). S druge strane, kao protivnik i suprotnost spašenicima pojavljuje se zvijer koja ima deset glava i na njima bogohulna imena (13,1), a na zvijeri sjedi žena, sjedi odjevena u grimiz i skrlet, sva u zlatu, dragom kamenju i biserju, koja na čelu nosi vlastito ime: “Babilon veliki, mati bludnica i gnusoba zemljinih” (17,5). Međutim je sud nad njom poguban:

“Koliko se razmetala sjajem i raskoši, toliko joj zadajte muka i jada! Jer u srcu je svome govorila: ‘Na prijestolju sjedim kao kraljica i nikad neću obudovjeti, jad me nikada zadesiti neće!’ Stoga u isti će je dan zla zadesiti: smrt i jad i glad te će sva u ognju biti spaljena. Jer silan je Gospod, Bog, Sudac njezin!” (18,7 - 8).

Oni pak koji na čelu ne nose svoje nego Božje ime, predstavljaju one koji su se u nasljedovanju Jaganca *kamo god pođe* odrekli svega pa i samih sebe. Oni “*nisu ljubili života svoga sve do smrti*” (12, 11), i pokazali su svjedočanstvo siromaštva koje se bogati u Bogu. Istinsko siromaštvo zapravo je potpuno oslobođenje od ropstva bilo kojoj stvari, drugoj osobi i vlastitom egu, da bi se u potpunosti pripadalo Bogu i s njime kraljevalo: “I prijestolje će Božje i Jaganjčevo biti u gradu i sluge će mu se njegove klanjati i gledati lice njegovo, a ime će im njegovo biti na čelima. Noći više biti neće i neće trebati svjetla od svjetiljke ni svjetla sunčeva: obasjavat će ih Gospod Bog i oni će kraljevati u vijeke vjekova” (22,3 - 5).

4. ZAJEDNIČKI ŽIVOT

Kao slika zajedničkog života tipičnog za redovništvo zapravo može poslužiti knjiga Otkrivenja kao cjelina. Na nebu pa čak ni na samom nebeskom prijestolju nitko nije sam. Tu su Otac, Jaganjac i *sedam duhova* (to jest punina Duha, v. 5,6 - 7).

No, unutar same knjige najjasnija slika zajedništva jest slika grada, nebeskog Jeruzalema (21,1 - 22,15). Naravno da primjena te slike na redovnički život može biti samo djelomična, no postoje neki elementi toga grada koji se u redovništvu na poseban način vrednuju i njeguju. Navedimo ih.

Grad kao takav u starini, tj. povijesnom kontekstu u kojem je knjiga Otkrivenja nastala, označava mjesto sigurnoga,

uređenoga i razvijenoga zajedničkog života zaštićenog od divljine i vanjskih neprijatelja. Život u gradu, za razliku od onoga u raspršenim i nezaštićenim naseljima, predstavlja visoku razinu kvalitete života,⁸ a grad Jeruzalem uz to je sveto mjesto Božjeg prebivališta na zemlji.

Sveti grad silazi s neba (21,2.10) i označava zajednicu koju okuplja Bog. Nema nijednoga drugog kriterija po kojem su članovi zajednice međusobno povezani osim prebivanja s Bogom (21,3). Njih ne veže nikakva krvna veza niti neki zajednički interes, nego samo činjenica da su se odazvali Božjem pozivu.

Grad je okružen velikim i visokim zidinama. Potpuno je siguran i zaštićen. U nj nitko ne može ući preko ograde. Ali zato ima dvanaest vrata, po troja sa svake strane svijeta (21,13) koja se nikad ne zatvaraju (21,25). Redovnički život posebnost je i neobičnost u životu svijeta. No, to nije bijeg od svijeta i «stvarnosti» koja postoji izvan samostanskih zidina, nego mjesto gdje svijet može ući i tražiti okrepnu smislom.

Zidovi grada imaju dvanaest temelja koji nose imena dvanaest Isusovih apostola (21,14), a Dvanaestorica su oni koji su sve ostavili i pošli za njim.

Grad je istovremeno Zaručnica i Žena Jaganjčeva (21,9) što označava onu napetost izraženu riječima *već* i *još ne*. Zajedništvo u redovničkim zajednicama slika je nebeskoga grada ne po svojoj savršenosti, nego upravo po svojoj nepotpunosti i neostvarenosti koja putem evanđelja smjera svojem ostvarenju i ispunjenju.

Usred grada je trg, rijeka i stablo života koje rađa svaki mjesec u godini a *“lišće stabla za zdravlje je narodima. I neće više biti nikakva prokletstva”* (22,3). Ovdje ne možemo, a da se ne sjetimo zgrade o Isusu i proklesnoj smokvi koja premda bogata lišćem, nije imala ploda. (Mk 11,12 - 14.20 - 25). U tom događaju smokva bogata lišćem, ali bez plodova, simbolizira aktualno stanje Jeruzalemskog hrama, koji premda bogato urešen nije donosio plodove vjere i molitve, nego se pretvorio u trgovačko središte.⁹ Međutim, u nebeskom Jeruzalemu i *lišće stabla* postaje *za zdravlje narodima*. Lišće može biti naoko beskorisni ili čak iluzorni ukras stabla koji skriva njegovu neplodnost. Ali ako se

⁸ Usp. Klemens Stock, *L'ultima parola è di Dio*, str. 175.

⁹ Nakon što je Isus prokleo neplodnu smokvu, otišao je u hram da otamo istjera trgovce (v. Mk 11,12 - 17).

to stablo napaja iz *rijeke života koja izvire iz prijestolja Božjeg i Jaganjčeva* (22, 1), te upija svjetlo iz *Jaganjčeve svjetiljke Božje slave* (21, 3) i njegovo lišće *služi za zdravlje i postaje znakom nade svim narodima*.¹⁰ Možda je baš ta slika lišća prikladna da se označi redovnički život na stablu Crkve. Lišće doduše po sebi ne donosi plod, ali je ono onaj organ koji najviše upija sunčevu svjetlost i daje život i ljepotu čitavom stablu.

¹⁰ Usp. Ps 1, 3: "... lišće mu nikad ne vene, sve što radi dobrim urodi."